

Ivan Klinec: Nová paradigma vytvárania bohatstva

Jednou z hlavných charakteristík novovytvárajúcej sa informačnej ekonomiky je nová paradigma vytvárania bohatstva. Táto nová paradigma vytvárania bohatstva zahŕňa ako zmenu systému a spôsobu vytvárania bohatstva, tak aj zmenu chápania a zdrojov bohatstva. V informačnej spoločnosti hlavným zdrojom bohatstva sú informácie a znalosti. Historicky ako ľudstvo prechádzalo rôznymi štádiami vývoja, menil sa aj systém vytvárania bohatstva. Menilo sa aj samotné poňatie bohatstva.

V agrárnej spoločnosti hlavným zdrojom bohatstva bola pôda a prírodné zdroje. Systém vytvárania bohatstva v agrárnej spoločnosti bol spojený s poľnohospodárstvom ako hlavným výrobným sektorom agrárnej ekonomiky. S prechodom k industriálnej spoločnosti sa zmenil aj systém vytvárania bohatstva a hlavným zdrojom bohatstva sa stala práca a kapitál. Systém vytvárania bohatstva v industriálnej spoločnosti bol spojený najmä s hlavným sektorom ekonomiky, ktorým bol priemysel. Industriálny systém vytvárania bohatstva bol charakteristický tromi hlavnými výrobnými faktormi, ktorými boli pôda, práca a kapitál. Informačná spoločnosť so sebou priniesla ďalšiu zmenu systému vytvárania bohatstva. Hlavným zdrojom bohatstva v informačnej spoločnosti sa stávajú informácie a znalosti a hlavným sektorom ekonomiky sa stala výroba, spracovanie a distribúcia informácií.

Informačná teória hodnoty

Nový systém vytvárania bohatstva ekonomiky informačnej spoločnosti je založený na informáciách a znalostiach ako hlavnom zdroji ekonomickej moci, ekonomickej sily a ekonomického bohatstva. Mnohí autori rozličných koncepcií transformujúcej sa spoločnosti ako napr. Daniel Bell, Alvin Toffler, John Naisbitt alebo Peter F. Drucker sformulovali svoj pohľad na zmenu systému a zdrojov vytvárania bohatstva. V mnohom sa títo autori rozchádzajú, v jednom sa však zhodujú, a to v tom, že informácie a znalosti sa stávajú kľúčom k bohatstvu.

Medzi prvými sa pokúsil interpretovať zmenu systému vytvárania bohatstva americký sociológ a futuroológ Daniel Bell. Bell pozerá na vytváranie bohatstva z pohľadu teórií vytvárania hodnoty. Vo svojej práci Sociálne rámce informačnej

spoločnosti požaduje v súvislosti s prechodom od industriálnej k informačnej spoločnosti vytvorenie informačnej teórie hodnoty. Podľa neho, keď znalosti vo svojej systematickej forme vstupujú do praktického spracovania zdrojov ako vynález alebo organizačné zdokonalenie, potom práve znalosti a nie práca vystupujú ako zdroj hodnoty.

Bell pozerá na vývoj názorov na vytváranie bohatstva ako na vývoj teórie smerujúcej od filozofie pracovnej teórie hodnoty v spoločnosti industriálnej k vytvoreniu informačnej teórie hodnoty v spoločnosti informačnej. Zatiaľ čo ekonómi, ktorí vo svojich koncepciách využívali ako základné premenné pôdu, prácu a kapitál, tak teoretici, ktorí prenikli hlbšie ako napr. Werner Sombart alebo Joseph A. Schumpeter, doplnili túto triádu takými dôležitými pojmami, ako pracovná iniciatíva alebo podnikavosť. V súčasnosti, podľa Bella, dominuje taký analytický prístup k ekonomike, ktorý kladie dôraz na určité kombinácie kapitálu a práce v duchu pracovnej teórie hodnoty, skoro úplne ignorujúc pritom úlohu znalostí alebo organizačných inovácií a riadenia.

Postupne s prechodom k postindustriálnej spoločnosti a so skracovaním pracovného času a zmenšovaním úlohy výrobného robotníka sa stáva podľa Bella zrejмым, že znalosti a spôsoby ich praktického využitia nahradzujú prácu ako zdroj nadhodnoty. V tomto zmysle kým práca a kapitál boli centrálnymi premennými v industriálnej spoločnosti, tak informácie a znalosti sa stávajú rozhodujúcimi premennými postindustriálnej spoločnosti.

Ďalším významným autorom, ktorý sa zaoberá problematikou zmeny systému vytvárania bohatstva v transformujúcej sa spoločnosti, je Peter F. Drucker. Drucker podal vo svojich prácach pohľad na spoločnosť, kde hlavným zdrojom bohatstva sú znalosti. Drucker tak urobil už v roku 1968 vo svojej práci Vek diskontinuity a vo svojich posledných prácach Nové reality, Postkapitalistická spoločnosť alebo Riadenie pre budúcnosť predpokladá vytvorenie novej teórie znalostnej ekonomiky, avšak až po vyprofilovaní sa tejto ekonomiky a samotnú spoločnosť fungujúcu na znalostiach ako hlavnom zdroji nazýva znalostnou spoločnosťou.

Nová ekonomická realita

Drucker v súvislosti so zmenou zdrojov a posunom k znalostiam ako hlavnému zdroju rozvoja ekonomiky a spoločnosti ukazuje potrebu vytvorenia novej

ekonomickej teórie. Tvrdí, že zmena ekonomickej reality a vytváranie novej ekonomickej reality vyžaduje taktiež zmenu ekonomickej teórie, a to najmä jej východiskových predpokladov, ktoré sú naďalej neudržateľné. Uvádza tri základné východiskové predpoklady:

Prvým zastaralým východiskom ekonomickej teórie je predpoklad rovnováhy. Dnešná ekonomická teória stavia na predpoklade, že cieľom hospodárskej politiky je rovnováha. Drucker však tvrdí, že stabilná rovnováha nie je možná a možná je jedine dynamická rovnováha. Ekonomika sa podľa neho podobá byciklu, čo znamená, že je rovnovážna iba vtedy ak je v pohybe. Rast je vždy nevyvážený, pričom však rovnováhu môže dosiahnuť iba rastová ekonomika.

Súčasná ekonomická teória je prevažne založená na téze, že ekonomika stále osciluje okolo jednej dokonalej rovnováhy. Drucker tvrdí, že najdôležitejšou a najväčšou ekonomickou zmenou posledných dvoch storočí, ktoré uplynuli od priemyselnej revolúcie, je to, že produktivita je ústrednou premennou veličinou a jej rast je skúšobným kameňom ekonomickej teórie a hospodárskej politiky. Pritom však súčasný najdokonalejší ekonomický model, ktorým je model vstupov a výstupov celého národného hospodárstva, vôbec nedokáže postihnúť akékoľvek zmeny produktivity. Dokáže iba skalkulovať dôsledky zníženia alebo zvýšenia výroby za predpokladu, že technológia a produktivita ostávajú konštantné. Nedokáže predpovedať, aké dôsledky bude mať zmena produktivity v nejakom konkrétnom odbore alebo ekonomickom sektore pre zvyšok ekonomiky alebo pre nejaký iný sektor. Nedokáže nám povedať ani to, čo by sa muselo stať, aby k takým zmenám produktivity došlo, alebo aby sa pre ne aspoň vytvorili podmienky.

Druhým zastaralým predpokladom je prehliadanie technológie v súčasnej ekonomickej teórii. Úzko to súvisí s predpokladom rovnováhy ako cieľa ekonomiky. Ekonómovia sa pozerajú na technologické zmeny ako na niečo, čo je mimo ekonomiky, ako na javy, s ktorými jednoducho nemôžu nič robiť, ako na akúsi nekontrolovateľnú a nepredvídateľnú katastrofu podobnú zemetraseniu alebo morovej rane. Technologické zmeny nedokážu predvídať ani vysvetľovať, takže jednoducho mlčia o ich potenciálnom priebehu alebo dôsledkoch.

Nikto nemá nárok

Technologické zmeny však spočívajú v zmene vynakladania ekonomických zdrojov a ich výsledkom sú zmeny a presuny v alokovaní týchto zdrojov. Ich účelom a tiež aj kritériom ich účinnosti je ekonomická výkonnosť. Technologické zmeny sú významné ekonomické udalosti, ktoré rozhodujú o produktivite pôdy, práce a kapitálu. Ak ekonóm nad takýmto zásadne dôležitým javom mávne rukou a vyhlási, že to nepatrí do jeho odboru, je to také, ako keby matematik vyhlásil, že čísla nepatria do matematiky. Ekonóm by mal s vysokou mierou spoľahlivosti posúdiť, či určitá inovácia bude mať za následok významné ekonomické zmeny, alebo či je čisto technická, pretože bez takejto informácie nie sme schopní formulovať racionálnu hospodársku politiku.

Tretí zastaralý predpoklad je súčasne odpoveďou na otázku, kto vytvára produktivitu. Drucker tvrdí, že štruktúru ekonomickej teórie treba prispôbiť novému postulátu: produktivitu vytvárajú znalosti.

Ekonomický pokrok za posledných sto rokov znamenal kratší pracovný čas a menšiu telesnú námahu a k žiadnemu rastu produktivity práce nedošlo. Môžeme si dovoliť oveľa viac platiť menej produktívnu prácu, pretože znalosti podstatne sproduktívni celú ekonomiku. Diskusia o tom, kto má nárok na výsledky zvýšenej produktivity, či kapitál alebo pracovné sily, môže byť zodpovedaná veľmi jednoducho: nikto nemá na nič nárok. Nikto si nemôže za vyprodukované výsledky pripisovať zásluhy a konečným výsledkom zvýšenej produktivity je väčšie bohatstvo pre všetkých - nie však preto, že si ho zaslúžili.

Ako sa na to pozerat' ?

Vo svojej práci Postkapitalistická spoločnosť Drucker uvádza, že ešte úplne nerozumieme tomu, ako sa znalosti chovajú ako ekonomický zdroj. Zatiaľ nemáme, konštatuje Drucker, dosť skúseností aby sme formulovali a overili teóriu. Zatiaľ iba môžeme povedať, že takúto teóriu potrebujeme. Potrebujeme ekonomickú teóriu, ktorá umiestni znalosti do stredu procesu tvorby bohatstva. Iba takáto teória môže vysvetliť súčasnú ekonomiku. Iba ona môže vysvetliť ekonomický rast. Iba ona môže vysvetliť inovácie. Iba ona môže vysvetliť, ako funguje japonská ekonomika, ale predovšetkým prečo funguje. Iba ona môže vysvetliť, prečo nováčkovia, najmä v technologicky pokročilých odvetviach, môžu takmer v priebehu noci ovládnuť trh a vytlačiť z neho všetkých konkurentov, bez ohľadu na to, ako dobre sú na ňom

uchytení - ako sa to podarilo Japoncom so spotrebnou elektronikou a na automobilovom trhu Spojených štátov. Zatiaľ chýba zásadná práca o ekonómii znalostí, ale prvé štúdie sa už začali objavovať. Tieto štúdie celkom jasne ukazujú, že ekonomika založená na znalostiach sa nechová tak, ako v súčasnosti existujúce teórie predpokladajú, že sa určitá ekonomika chová. Vieme preto, tvrdí ďalej Drucker, že nová ekonomická teória, teória ekonomiky založenej na znalostiach, bude celkom odlišná od každej existujúcej ekonomickej teórie, či už je to teória keynesiánska alebo neokeynesiánska, klasická alebo neoklasická.

V súvislosti s predmetom záujmu a skúmania ekonómie znalosti už v práci Vek diskontinuity Drucker uviedol, že potrebujeme ekonomickú teóriu, ktorá by dokázala definovať vzťah medzi ekonomickými výsledkami a znalostnými vstupmi a tiež aj medzi ekonomickými vstupmi a znalostnými výsledkami.

Drucker identifikuje nasledovné odlišnosti, ktorými sa ekonómia znalosti pravdepodobne líši od klasickej ekonomickej teórie:

- V ekonomike založenej na znalostiach sa zdá, že nedokonalá konkurencia je ekonomike vlastná. Počiatočné výhody získané prostredníctvom včasnej aplikácie a využívania znalostí sa stávajú stálymi a nezvratnými. Z toho vyplýva, že ani ekonomika voľného obchodu, ani protekcionizmus nemôžu byť samy o sebe ako ekonomická politika funkčné. Zdá sa, že ekonomika založená na znalostiach vyžaduje oboje, a to v určitej rovnováhe.
- V ekonomike založenej na znalostiach sa zdá, že nie je v rozhodujúcej miere determinovaná ani spotrebou ani investíciami. Neexistuje ani ten najmenší dôkaz, že rastúca spotreba v ekonomike vedie k väčšej produkcii znalosti. Ale nie je taktiež ani tieň dôkazu, že k väčšej produkcii znalostí v ekonomike vedú väčšie investície.
- V ekonomike založenej na znalostiach neexistuje spoločný menovateľ rôznych druhov znalostí.

Pokiaľ ide o nové znalosti, Drucker rozlišuje ich tri druhy:

- neustále zdokonaľovanie postupu, výrobku alebo služby, čomu napr. Japonci hovoria kaizen,
- exploatacia a nepretržité využívanie nových znalostí pre vývoj nových, rozdielnych výrobkov, postupov a služieb,
- skutočné inovácie.

Tieto tri spôsoby uplatňovania znalostí pre dosiahnutie zmeny v ekonomike a tiež aj v spoločnosti musia byť rozvíjané spoločne a súčasne, pretože sú rovnako potrebné. Ale ich ekonomické charakteristiky - ich náklady rovnako ako ich dôsledky - sú kvalitatívne odlišné. V súčasnosti nie je možné znalosti kvantifikovať, tvrdí Drucker. Môžeme síce odhadovať, koľko stojí vyprodukovanie a distribúcia znalostí, ale čo by sme mali rozumieť pod pojmom návratnosť znalostí, to zatiaľ povedať nemôžeme. Drucker ďalej tvrdí, že množstvo znalostí, teda ich kvantitatívny aspekt nie je zďaleka také významné ako produktivita znalostí, teda ich kvalitatívne dôsledky. A platí to ako pre staré znalosti a ich aplikácie, tak aj pre znalosti nové. Mnohé krajiny, ktoré majú nízku produktivitu znalostí, majú aj ekonomické problémy, a naopak, krajiny, ktoré majú vysokú produktivitu znalostí sú vysoko konkurencieschopné. Podľa Druckera je pravdepodobné, že produktivita zdrojov sa v postkapitalistickej spoločnosti stane tou hlavnou otázkou ekonomickej teórie.

Americký futuroológ John Naisbitt sa vyjadril k zmene systému vytvárania bohatstva vo svojej práci Megatrendy. Tu považuje za podstatnú zmenu v súvislosti s prechodom od industriálnej k informačnej spoločnosti nahradenie práce a kapitálu ako zdrojov rozvoja spoločnosti, informáciami a znalosťami. Naisbitt uvádza, že zastaralá pracovná teória hodnoty by v informačnej spoločnosti mala byť nahradená znalostnou teóriou hodnoty. Pracovná teória hodnoty vytvorená v začiatkoch priemyselného hospodárstva sa musí nahradiť novou znalostnou teóriou hodnoty, pretože v informačnej spoločnosti sa hodnota zvyšuje znalosťami a myšlienka, že znalosti môžu vytvoriť ekonomickú hodnotu, obyčajne chýba vo väčšine ekonomických analýz.

Ďalší významný americký futuroológ Alvin Toffler sa zaoberá zmenou chápania a spôsobov vytvárania bohatstva najmä vo svojej trilógii Šok z budúcnosti, Tretia vlna a

Posun moci. V poslednej práci Toffler sformuloval svoju predstavu nového systému vytvárania bohatstva založeného na znalostiach ako hlavnom zdroji bohatstva.

Neekonómia o ekonomike

Zaujímavou skutočnosťou pri pokusoch o zmenu prístupu k vytváraniu bohatstva a o novú formuláciu tohoto problému je skutočnosť, že tak robia predovšetkým odborníci neekonómia, a to prevažne odborníci z oblasti futuroológie, sociológie, filozofie, synergetiky alebo teórie managementu a využívajú pri tom globálny pohľad na vývoj spoločnosti a jej civilizačnú transformáciu. Svojimi závermi však vytvárajú východiskové rámce pre analýzu tohoto problému ekonómami teoretikmi.

Pochopenie zmeny paradigmy vytvárania bohatstva znamená zároveň zmenu hodnotových orientácií jednotlivca, spoločnosti i civilizácie. Túto zmenu hodnotových orientácií by mala spájať zmena orientácie z konzumu spotrebných materiálnych statkov k rastu ľudského intelektu a zväčšovaniu duševného bohatstva. Táto preorientácia by mala napomôcť nájdeniu novej trajektórie civilizačného rozvoja, ktorá by bola východiskom z dnešnej globálnej civilizačnej krízy.

Hospodárske noviny, 23. 8. 1995 - krátené